

мої наступники що хочуть з нею роблять: чи пустять в непам'ять, чи затопчуть в болото, я спокійно зйду з кону, бо добре тямлю, що моя праця свою справу робила і зробила» [1, с. 106].

Список використаної літератури

1. *Кониський О. Я.* З життя в Полтаві (частина з моїх споминок) / О.Я. Кониський // Правда. – 1890. – Т. II. – Вип. V. – С. 106–119.
2. *Кониський О. Я.* Пам'яті великій. В роковини смерті Тараса Шевченка / О.Я. Кониський // Русалка. – 1866. – № 9. – С. 67.
3. *Конисский А.Я.* О женском образовании вообще и о Полтавской женской гимназии / А.Я. Конисский // Черниговский листок. – 1862. – № 16. – С. 115–117.
4. *Кониський О.Я.* Граматка, або Перша читанка за для початку вченья / О.Я. Кониський. – К., 1882. – 48 с.
5. *Кониський О.Я.* Український націоналізм / О.Я. Кониський // Правда. – 1875. – №14. – С. 569.
6. *Лотоцький О.* Сторінки минулого / О. Лотоцький. – Варшава, 1932. – Т. VI. – Ч. I. – 286 с.
7. *Франко І.* Про життя і діяльність Олександра Кониського / І. Франко. – Львів : Вид-во «Просвіта», 1901. – 36 с.
8. *Шевелів Б.* Петиції українських громад до Петербурзького комітету грамотності у році 1862 / Б. Шевелів // За сто літ. – 1928. – № 3. – С. 11–16.

Олеся Погрібняк

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРНІГІВСЬКОГО КОЛЕГІУМУ: РЕТРОДОСВІД XVIII СТОЛІТТЯ

Становлення вищої освіти на Чернігівщині у першій половині XVIII століття відбувалося в умовах нового піднесення, яке переживало українське національне відродження після тривалої Руїни. Чернігівський колегіум, заснований у 1700 році з ініціативи архієпископа Іоанна Максимовича та за підтримки гетьмана Івана Мазепи, став якісно новою сходинкою в духовному житті Гетьманщини. Він при цьому був тісно пов'язаний із Києво-Могилянською академією, успадкував форми навчання й виховання, які там практикувалися. Певною мірою педагогічній роботі в колегіумі були притаманні також методи освіти за зразками Західної Європи [3, с. 113].

У першій половині XVIII ст. учителі, як правило, були ченцями. Звичайно, на викладацьку посаду вибирали здібних учнів, пропонуючи їм прийняти чернецтво і таким чином забезпечити собі духовну кар'єру. Педагогічна діяльність була у ній важливою ланкою: прийнявши чернечий постриг і прочитавши курси від нижчих до вищих, викладач висвячувався на ігумена чи архімандрита монастиря або отримував якусь іншу важливу посаду. З часом контингент вчених ченців почав скорочуватися – по-перше, через суворі вимоги: приймати в ченці після трирічного випробування, не раніше 30-річного віку; по-друге, багато викладачів з українських навчальних закладів

направлялися на викладацьку роботу в Росію, в закордонні посольства та місії. Чернігівські архієпископи І. Максимович та А. Стаховський після призначення митрополитами Тобольськими потребували для просвітницької роботи в Сибіру «людей учительских», яких, звичайно, вивозили з Чернігова [5, с. 35].

Процес становлення Чернігівського колегіуму розтягнувся на декілька років. Так, починаючи з 1700 по 1705 рр. у навчальному закладі було відкрито чотири класи: три граматичні та наступний за ними клас поетики, тобто кожного року з переходом учнів до вищого курсу відкривався новий клас. Згідно з традицією, що існувала в Києво-Могилянській Академії, і в Чернігівському колегіумі кожен викладач курсів поетики, риторики, філософії повинен був підготувати курс лекцій, який він диктував своїм студентам. На жаль, до нашого часу збереглася незначна кількість рукописних підручників викладачів Чернігівського колегіуму. Написані латиною, вони майже не досліджені.

Перший підручник, який частково описав М. В. Докучаєв [1] у 70-ті роки XIX ст., був курс риторики «Clavis scientiarum» («Ключ знання») 1708 року, автором якого він вважав першого префекта Чернігівського колегіуму Антонія Стаховського. За змістом риторика «Ключ знання» мало чим відрізнялася від риторик викладачів Києво-Могилянської Академії. Вона складалася з риторики та логіки з діалектикою, які читалися в кінці курсу. Розпочиналася з викладу стилістичної теорії, а саме: в першому розділі розглядалося питання про періоди – естетичну категорію, яка посідала центральне місце в стилістичному синтаксисі, про підбір та розміщення слів у періоді, ритмічну структуру мови, про тропи і фігури, як емоційні засоби збудження у слухачів різних почуттів. У другому розділі мова йшла про синоніми. Значна увага приділялася такому стилістичному засобу, як ампліфікація. Особливо важливою вона була у проповідницькій діяльності. Часто для практики складання промов давалася якась сентенція або вислів і треба було їх розвинути в обширну промову, нагромаджуючи різні відомості з історії, міфології, наводячи приклади, порівняння, з аналогічними подіями. Ампліфікації – нагромадженню елементів, синонімів, однорідних членів речення в цьому випадку відводилося чільне місце з метою емоційного впливу на читача. Для допомоги початківцям поетам та риторам в «Ключі знання» було вміщено своєрідний довідковий словник імен в алфавітному порядку, синонімів, окремих висловів (каламбурів), які використовувалися при написанні віршів та складанні ораторських промов. Значне місце в стилістичній теорії приділялося відповідності стилю предметові викладу і відповідно давалася характеристика трьох мовних стилів: високого, середнього, низького [4, с. 87].

На жаль, відсутні дані про учнів Чернігівського колегіуму в перші роки його існування. Це пояснюється самим характером освіти в цей період, відсутністю бюрократичного контролю з боку державного апарату за освітніми закладами в Україні. Кожен бажаючий, маючи певний рівень підготовки, міг вступити до колегіуму, відвідувати лекції викладачів, а також міг вільно залишити його чи перейти до іншого навчального закладу. Обліку учнів не велося, тому відповідні списки були відсутні.

У колегіумі одночасно навчалася до двохсот учнів. Учень міг прийти до колегіуму у будь-який час, так само покинути його і повернутися знову. Цікаво,

що коли Синод вимагав інформації про чисельність учнів, місцевий єпископ відповідав, що згідно з традиціями свободи українського народу, спеціальний облік учнів не ведеться. Водночас, переведення з класу в клас відбувалося лише відповідно до отриманих знань, тому деякі учні проходили два класи за рік, а деякі навчалися в одному класі по кілька років. Тому повний курс навчання міг займати від 5 до 10 років. Кращих учнів заохочували, надаючи їм почесні звання «сенатора» і навіть «імператора», а гірших могли навіть карати різками.

З учнями працювали лише кілька вчителів, але їм допомагали кращі вихованці старших класів, котрих називали аудиторами. Оцінки виставляли латинськими словами, які характеризували не лише знання, але й ставлення до навчання і розумові здібності учнів. Тому, поряд із звичайними оцінками, вчитель міг дати і відповідну характеристику – «старанний» або «тупий».

У праці “Коротка історія Чернігова. Чернігівські Афіни” С. Леп’явко [2] повідомляє, що навчання у колегіумі базувалося на демократичних засадах. Учнів приймали до навчального закладу незалежно від соціального і матеріального становища, без іспитів, і навчалися вони безкоштовно. Необхідно було лише засвідчити відповідні здібності. У колегіумі навчалися діти священників, рядових козаків, міщан і селян, а поряд з ними – діти козацької старшини.

Для утримання бідних учнів існував гуртожиток, який називали «бурса», а з церковних доходів і від благодійників надходили кошти на їхнє харчування. Проте коштів вистачало не завжди, тому бурсаки були змушені у вихідні дні ходити по місту й заробляти гроші або харчі церковними співами. Такі походи сприяли не лише забезпеченню учнів, але й підтримували у місті атмосферу взаємодопомоги і святкового настрою.

Уже починаючи з навчання в колегіумі, учні залучалися до педагогічної діяльності, виконуючи обов’язки інспекторів, підробляючи домашніми вчителями. Інспекторство, репетиторство, приватне навчання дітей із заможних родин було широко розповсюджено як засіб заробітку малозабезпечених учнів, в той же час таким чином студенти та випускники колегіуму забезпечували попит на викладацькі кадри, проводили значну просвітницьку роботу в регіоні. Найобдарованіші випускники залишалися вчителями у колегіумі, а також продовжували навчання в Київській академії і після її закінчення викладали в колегіумі або ж академії. Цікавою в цьому плані є біографія Андрія (в чернецтві Анатолія) Ставицького, що народився 1748 року в с. Ключові на Чернігівщині. А. Ставицький навчався у Чернігівському колегіумі до класу риторики, потім продовжив навчання в Київській академії та Уманському базиліканському училищі, де вивчав філософію і польську мову, далі – в Угорщині, у Петербурзі опановував філософію, історію, географію, арифметику, єврейську та німецьку мови. В 1782 р., після повернення в Україну, викладав у Київській академії латину, історію, географію, німецьку мову [5, с. 33]. Кращі учні колегіуму, які обрали духовну кар’єру, висвячувалися на священника або дяка і також відігравали значну роль у розповсюдженні знань серед населення. Освічені кадри духовенства сприяли створенню та поширенню парафіяльних шкіл, які були майже у всіх селах та містах при церквах і монастирях.

Випускники Чернігівського колегіуму працювали в козацьких канцеляріях, йшли на військову службу або в церковнослужителі, продовжували навчання в закордонних університетах. Вихованці Чернігівського колегіуму також значною мірою поповнювали ряди писарів та канцеляристів у місцевих органах управління: полкових та сотенних канцеляріях, магістраті, ратушах. Вихованці Чернігівського колегіуму працювали перекладачами, настоятелями, проповідниками при посольствах та дипломатичних місіях за кордоном. Їх часто запрошували на роботу до бюрократичних структур і навчальних закладів Росії. Одним з відомих випускників колегіуму варто назвати Марка Полторацького – музиканта, керівника придворної капели у Петербурзі. Поряд з Київською академією Чернігівський колегіум забезпечував значну кількість студентів для медичних закладів Росії. Так, не лишається поза увагою постать академіка Петра Загорського – одного з перших вчених-медиків Російської імперії [2]

Чернігівський колегіум дав дорогу в життя багатьом своїм здібним випускникам. З її стін вийшло чимало людей, які присвятили своє життя вчителюванню, громадській, літературній та мистецькій діяльності. Колегіум лишив нащадкам унікальне зібрання історичних писемних та археологічних пам'яток, церковних старожитностей, які й по нині цікавлять дослідників з різних галузей науки.

Отже, проблематика існування Чернігівського колегіуму викликає зацікавлення багатьох науковців. Проте, незважаючи на достатню кількість праць, які висвітлюють історію становлення й розвитку першого навчального закладу на Лівобережній Україні, і нині дослідження діяльності Чернігівського колегіуму не втратило своєї актуальності. Сьогодні набирає розмаху вивчення особливостей розвитку вітчизняної освіти та науки, тому є доцільним звертатися до ретроспективних досліджень даної проблематики.

Оскільки історія української педагогіки епохи Просвітництва вивчена не повною мірою, маємо сподівання, що дослідження окремих навчальних закладів того періоду, зокрема Чернігівського колегіуму, дозволять розширити сучасні уявлення про стан вітчизняної освіти та культури у XVIII ст.

Список використаної літератури

1. *Докучаев Н.* Первые годы существования Черниговский семинарии (1700–1712 гг.) / Николай Евгеньевич Докучаев // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. – 1870. – №2. – С. 14 – 16.
2. *Леп'явко С.* Коротка історія Чернігова. Чернігівські Афіни /Сергій Леп'явко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.haidamaka.org.ua/page_czafkic.html (дата звернення: 20.10.2015). – Назва з екрана.
3. *Мащенко С.* Українські мислителі XVII–XVIII століть на Чернігово-Сіверщині / Станіслав Мащенко. – Чернігів : КП “Видавництво “Чернігівські обереги”, 2003. – 164 с.
4. *Травкіна О. І.* До питання про місцезнаходження Чернігівського колегіуму та реорганізація його в семінарію / Ольга Іванівна Травкіна // Сіверянський літопис. – 1997. – № 5. – С. 85 – 91.
5. *Травкіна О. І.* Про склад учнів Чернігівського колегіуму / Ольга Іванівна Травкіна // Сіверянський літопис. – 1997. – № 3. – С. 32 – 36.